

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОЛОДДЮ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ

Титаренко І.О.

к.пед.н., доцент кафедри політології, соціології та соціальної роботи НТУУ «КПІ»

Шилова Є.

магістрантка ФСП НТУУ «КПІ»

У статті розглядається вплив інформатизації суспільства на молодь, зокрема наслідки поширення соціальних Інтернет-мереж. Визначаються проблеми, що є наслідком цих процесів та відповідні задачі, що постають перед соціальною роботою. Пропонуються засоби соціальної роботи, направлені на вирішення цих проблем.

В статье рассматривается влияние информатизации общества на молодежь, в частности распространение социальных Интернет-сетей. Определяются проблемы, обусловленные этими процессами и соответствующие задачи для социальной работы. Предлагаются средства социальной работы, направленные на решение этих проблем.

The article examines the influence of informatization of society on youth, in particular the consequences of spreading of social Internet networks. Author identifies problems that result from these processes and related tasks for social work. Means of social work aimed at solving these problems are provided.

Ключові слова: молодь, соціальні Інтернет-мережі, кіберсоціалізація.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій на початку другого тисячоліття приніс суттєві зміни до багатьох сфер суспільного життя. Завдяки мережі Інтернет, з одного боку, з'явилися практично необмежені можливості для задоволення інформаційних потреб. З іншого – розширилися способи обміну інформацією, фактично стерлися кордони для спілкування між представниками різних культур, соціальних груп. Логічно, що молодь як найактивніша щодо пізнання себе та світу вікова група найбільше зазнає впливу «інформаційного буму»: в процесі соціалізації молоді люди стикаються з неосяжним об'ємом інформації та нових можливостей. На відміну від дітей, яких «захищає» від цього сімейне середовище та обмеження доступу до інформаційних ресурсів, та старшого покоління, що має більш стійкий сформований світогляд (а нерідко і не бажає використовувати новітні засоби комунікації), молода людина має достатню свободи, інтелектуального потенціалу та мотивації для досягнення інформаційного простору.

Масове включення до віртуального простору привело до того, що соціальні мережі реального світу (групи за інтересами, кола друзів) здобули у ньому свої аналоги – соціальні Інтернет-мережі, які надають набагато більше можливостей для обміну інформацією. Але поруч з новими можливостями постають нові проблеми, що стосуються молоді перш за все, як найактивнішого учасника віртуальних спільнот: послаблення соціальних зв'язків у реальному світі, Інтернет-залежність, що трансформується у залежність від соціальних мереж, від неї – проблеми зі здоров'ям, навчанням і т.ін. Окремо слід виділити проблему входження підлітка до Інтернет-простору, яке відбувається найчастіше без контролю дорослих, та й можливість такого контролю (а тим більше цензури в Інтернеті) дуже сумнівна. Всі ці проблеми, досить нові для нашого суспільства, ставлять нові задачі перед соціальною роботою, потребують нових підходів, методів взаємодії, відповідних сучасному етапу розвитку суспільства та технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення людських взаємодій, опосередкованих комп'ютерними мережевими технологіями, почалося вже у 80х рр.. (С. Роксенн Хільц, М. Тарофф, К. Фішер). Але особливої актуальності набуло в останні 20 років з розвитком світової мережі: питання ролі Інтернет в житті людини досліджували І. Голдберг, М. Орзак, К. Янг, А.М. Жичкіна, Н. Дубова. Проблема мотивації користувачів Інтернет вивчали Н.О. Арестова, Л.Н. Бабанін, А.Е. Войскунський [1]. В. Плешаков [7], С. Бондаренко, А. Чистяков [12], А. Скуратов досліджували явище соціалізації особистості у віртуальному просторі. Останнім часом все більше досліджень присвячують соціальним інтернет-мережам (В. Гревцов [3], Є. Найштетік [6], Т. Фісенко). Однак недостатньо дослідженими ці проблеми є в теорії соціальної роботи: на даний момент існує потреба у виробленні способів використання Інтернет, зокрема соціальних мереж, у безпосередній взаємодії з об'єктом (в нашому дослідженні це молодь).

Мета статті – виходячи з проблем, що виникають у зв'язку з включенням молоді до соціальних Інтернет-мереж, визначити відповідні напрямки соціальної роботи та конкретні способи підвищення її ефективності. Мета передбачає виконання таких **завдань**:

- визначити проблеми у молодіжному середовищі, пов'язані з інформатизацією суспільства, зокрема поширенням соціальних Інтернет-мереж;
- визначити нові задачі, що постають перед соціальною роботою відповідно до цих проблем;
- запропонувати нові способи взаємодії між суб'єктом та об'єктом соціальної роботи в контексті наявної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники називають XXI століття століттям глобального інформаційно-мережевого суспільства. В. Пожувєв виділяє такі його ознаки як розгортання найновішої інформаційно-телекомунікаційної революції, проникнення інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя, становлення глобальної інформаційної економіки, електронних видів зайнятості, електронних видів державного і корпоративного управління, формування інфосфери і глобального мережевого суспільства [9, 9]. Крім того, дослідник говорить про глобальну інтелектуальну революцію як наслідок розвитку мислення людей і перетворення його на професійну діяльність, формування організацій, служб і мереж, що сумісно обробляють інформацію [9, 2]. Інформатизацію називають однією з основних ознак сучасного світу і визначають як процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб людини на основі повсюдного впровадження і використання інформаційно-комп'ютерних технологій. Проникаючи майже у всі сфери життя людини, інформаційні технології стають визначальним фактором не тільки науково-технічного прогресу, а й соціально-економічного розвитку [11, 156].

Зворотною стороною науково-технічного прогресу є інформаційний ризик. О. Українська виділяє такі його складові: ризик, викликаний проблемами в роботі технічної складової інформаційної системи, і ризики, пов'язані з можливим інформаційно-психологічним впливом на людину за допомогою інформаційно-комп'ютерних глобальних комунікативних мереж і систем [11, 156]. Друга складова вбачається нами як більш актуальна стосовно психіки окремої людини, яка в свою чергу впливає на своє найближче оточення. Зростає залежність людини, її життя та професійної діяльності від якості функціонування інформаційних систем, достовірності, доступності, захищеності інформації, що знаходиться у них. Ефект, який спричиняють найменші збої у функціонуванні інформаційних систем, робить їх одним з головних чинників ризикогенності сучасного суспільства [11, 157].

Інформатизація суспільства, а з нею поява нових засобів комунікації – Інтернету та цифрового зв'язку – створює передумови для суттєвої перебудови соціальних механізмів – контролю, репутації, управління та самоорганізації [8]. Як зазначає В.Є. Гревцов, виникають нові соціальні спільноти, що є об'єктивними за своєю природою, і на них впливають ті самі механізми розвитку суспільства, що існують у фізичному світі. Але в той самий час глобальна мережа Інтернет створює абсолютно нову область соціальної взаємодії, що веде за собою зміни в реальному житті. Вона перетворюється з простої множини комп'ютерів, пов'язаних мережею, на спільноту користувачів, що співвідносять свою поведінку з певними правилами і законами віртуального простору. Як і будь-яке інше суспільство, спільнота мережі Інтернет є соціальним середовищем, де індивід в результаті соціалізації може стати особистістю, і де особистість може пройти шлях як соціалізації, так і ресоціалізації [3, 61-62].

В наш час Інтернет, або віртуальну реальність, можна назвати одним з важливих факторів соціалізації молоді людини. Засвоєння поведінкових зразків, культурних норм і цінностей відбувається у мережі так само, як і в реальному суспільстві, але тут варто пам'ятати про різноманітність віртуального середовища і культур, представлених у ньому (разом з тими, що сформувалися в самому віртуальному просторі).

У 2005 р. в зарубіжних публікаціях з'явився термін «кіберсоціалізація» [4, 14]. За визначенням В. Плешакова, це процес якісних змін структури самосвідомості особистості, що відбувається під впливом і внаслідок використання нею сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій у контексті життєдіяльності [7]. А. Чистяков описує взаємовплив двох процесів, з яких складається соціалізація особистості у віртуальному просторі: схожість особистості з нормами й правилами поведінки, які вона сприйняла в первинній соціальній реальності (первинна й вторинна соціалізації), і засвоєння норм, цінностей та установок і конкретного віртуального мережного співтовариства і зразків поведінки, прийнятих у межах соціальної системи кіберпростору загалом («третинна соціалізація») [12]. Поєднуючись з уже наявними продуктами первинної та вторинної соціалізації, кіберсоціалізація приносить деяку дезорієнтацію, може послабити наявні принципи та поведінкові зразки. Це можна пояснити тим, що віртуальна реальність позбавлена «матеріальної основи», реальних взаємодій, що формують людські стосунки, зокрема відповідальність за слова і вчинки, взаємодопомогу як необхідну умову виживання і т. ін.. Інформація залишається єдиною цінністю, зброєю, засобом переконання, мотивації і т.ін., причому майже повна відсутність можливості перевірити її достовірність дозволяє використовувати всі можливі засоби для

самоствердження. Тобто, віртуальний простір створює ілюзію всездозволеності і ставить під сумнів фундаментальні цінності, засвоєні в ході первинної та вторинної соціалізації. Зрозуміло, що чим молодша людина, тим менше ймовірності збереження цих цінностей в умовах входження у кіберпростір.

Проблема Інтернет-залежності (Інтернет-адикції) є ще одним наслідком розвитку інформаційних технологій. Поняття, вперше застосоване А. Голдбергом у 1996 році і визначене як аномальний потяг до перебування в мережі [13], не втрачає актуальності. Починаючи із використання Інтернету в робочих цілях, людина поступово «втягується», пізнавши всі приємності відходу від реальності, і приходять до стадії, коли тільки природні потреби в їжі та сні можуть відволікти її від віртуального світу. Якщо більшість людей проходять цю стадію і повертаються до нормального життя з використанням Інтернету за потребою, то деяким для цього потрібна допомога спеціаліста [13].

Стрімкий розвиток в останні кілька років соціальних Інтернет-мереж створює додатковий привід для розвитку адикції, на цей раз пов'язаний із задоволенням потреби у спілкуванні та самовираженні. Онлайнові мережі приваблюють тим, що, зберігаючи модель соціальних спільнот реального світу, спрощують взаємодії та зводять нанівець проблеми, пов'язані з задоволенням згаданих потреб в реальності.

На думку Є.В. Найштетіка, соціальну мережу можна визначити як соціальну структуру, створену об'єднаними за однією або декількома ознаками взаємозалежності вузлами, які здебільшого представлені індивідуальними членами або організаціями. Дослідник зазначає, що соціальні мережі можуть бути створеними на тлі спільності цінностей, дружби, родинності, неприязні, конфлікту, торгівлі, зв'язків в мережі Інтернет, сексуальних зв'язків, релігійних поглядів або що [6].

Однією з основ розвитку віртуальних спільнот як глобального явища сучасного інформаційного суспільства є мотивація, що перевищує інтереси індивіда і походить від феномену колективного розуму учасників [3, 60]. Дослідники О. Н. Арестова, Л. Н. Бабанін та А. Е. Войскунський називають ділову, пізнавальну, комунікативну, рекреаційну, ігрову, аффіліативну мотивації в основі діяльності користувачів Інтернет. Також відзначають мотивацію співробітництва, самореалізації та самоствердження [1].

В. Гревцов умовно розділяє зв'язок між людьми у соціальних мережах на 3 групи:

- Дружнє спілкування між знайомими людьми (Розділ «Друзі»).
- Зв'язки між учасниками групи: соціальні мережі дають можливість спілкуватись не тільки удвох, але й цілими групами.
- Зв'язки між людьми, що мають певну інформацію у профілі. Завдяки тому, що профілі користувачів містять широку інформацію, це дає можливість шукати людей за конкретними параметрами [3, 61].

Що стосується розвитку соціальних Інтернет-мереж в Україні, то за даними дослідження ринку телекомунікаційних послуг компанією GfK Ukraine [2], частка їх користувачів складає 17% населення старше 16 років. За популярністю серед українських користувачів лідирує «ВКонтакте» (регулярно відвідують 67 %), «Однокласники» (58 %) та Facebook (43 %). За власними оцінками Українські інтернет-користувачі стали витратити на соціальні мережі суттєво більше часу. 34% інтернет-користувачів використовують мобільний телефон або смартфон для перевірки оновлень у соціальних мережах. Серед них переважають молоді люди: 64% групи 16-25 років користуються мобільним доступом проти 25% в групі 26-35 років та 17% серед користувачів, старших від 36 років. Мережу «ВКонтакте» за середнім віком прихильників можна назвати «наймолодшою»: в ній зареєстровано 95% інтернет-користувачів віком від 16 до 25 років проти 66% від усіх вікових груп загалом [2].

Враховуючи, що 16 років – далеко не найнижча межа віку користувачів соціальних мереж, а також беручи до уваги вищезазначені проблеми, пов'язані з надмірним їх використанням, спробуємо виділити нові задачі та відповідні напрямки соціальної роботи з молоддю, актуальні на даний час в Україні.

По-перше, потребує уваги проблема «третинної соціалізації», тобто входження молодої людини (найчастіше – підлітка або навіть дитини) до віртуального простору. Зрозуміло, що обмеження доступу до мережі не завжди можливо і не вирішує проблему. Тому зменшити ризики дезорієнтації та негативного впливу інформаційного середовища, на нашу думку, можна тільки способом максимального інформування підлітка про особливості Інтернет-середовища та зокрема соціальних мереж, про можливу небезпеку віртуальних знайомств. Має сенс також навчання свідомого сприйняття та фільтрування різноманітної інформації, а також надання інформації про дійсно корисні та цікаві ресурси, що дозволяють розвивати свої знання у напрямку, який цікавий.

По-друге, проблема Інтернет-залежності не втрачає актуальності. При цьому як окрема її частина постала залежність від соціальних Інтернет-мереж, що приводить до безцільного

витрачання великої кількості часу. Тут також вирішенням може бути інформування про більш корисні способи дозвілля і задоволення своїх інтересів як у мережі, так і поза нею. Ефективною вбачається нами інформаційна робота, метою якої є формування у самих підлітків думки про Інтернет-залежність як ознаку слабого характеру, що заважає досягненню мети.

По-третє, важливим завданням є входження соціальної роботи у віртуальний простір не як державної структури, далекої від реальних потреб підлітків, а як суб'єкта, відкритого і здатного до комунікації, що може надати інформаційну та психологічну підтримку. Спрощення способів спілкування, принесене інформаційними технологіями та зокрема соціальними мережами, має бути використане соціальною роботою для реалізації своєї соціально-педагогічної функції.

Слід також зазначити, що соціальні Інтернет-мережі як простір вільного спілкування є цінним джерелом інформації про реальний стан справ у молодіжному середовищі, про психологічні проблеми підлітків, їх потреби та інтереси.

Запропонуємо деякі конкретні способи реалізації вищезазначених завдань.

Профілактика негативних наслідків кіберсоціалізації може здійснюватись шляхом проведення тренінгових занять, основна ідея яких – формування так званого «віртуального «я», здатного свідомо використовувати ресурси світової мережі. Такий тренінг направлений на тих, хто недавно познайомився з Інтернет-простором або незнайомий з ним зовсім, і має містити інформацію про можливості, що він відкриває, а також про можливі ризики. Для досвідчених користувачів мережі, по-перше, корисним буде проведення тесту на ступінь Інтернет-залежності (за кількістю годин, що проводять у мережі, частотою перевірки оновлень у соціальних мережах). За умов її виявлення має сенс запропонувати методи боротьби з нею: контроль кількості часу, проведеного за комп'ютером, аналіз змісту перебування в мережі, усвідомлення та відмова від безцільної витрати часу за монітором.

Інформаційна робота, направлена на профілактику та позбавлення кібер-адикції, може проводитись як поза мережею (зовнішня соціальна реклама) так і всередині її. Другий варіант потребує більше уваги, по-перше, тому що цільова аудиторія більшість часу проводить саме там, а по-друге, тому що на даний момент суб'єкт соціальної роботи практично не функціонує всередині соціальних мереж. Тут ми підійшли до третьої вищезазначеної задачі.

Невеликий експеримент у мережі «Вконтакте» підтверджує наявність проблеми. Пошук по групах на запит «соціальна служба» (українською) видає три результати: публічна сторінка соціальної служби Національного Технічного Університету України «КПІ» (255 підписаних), група соціальної служби Чернігівського Національного Технологічного Університету (45 учасників) та група студентської соціальної служби у м. Переяслав-Хмельницький (37 учасників, майже не наповнюється інформацією). На такий самий запит російською видається 13 результатів, причому 9 із знайдених груп мають 5 і менше учасників, а найбільша – 110 (Соціальна служба зайнятості, м. Москва). Враховуючи, що на даний момент російський сегмент «Вконтакте» складає більше 57 млн. чоловік, а український – більше 16 млн., такі результати не потребують коментарів.

Один з найефективніших способів взаємодії через соціальну мережу – створення публічної сторінки або групи, що дозволяє розміщувати новини, анонси подій, опитування, фотографії, аудіо- та відеозаписи та ін... Кількість підписаних або учасників залежить в першу чергу від цікавості контенту, тобто, від адміністратора групи, що її наповнює. Одна з функцій соціальних мереж – можливість «поділитися» з друзями чийось записом – гарантує, що сторінка з цікавим та/або корисним контентом не залишиться без читачів, більш того, ставатиме все більш популярною. Подібний ресурс може бути створений як державним центром соціальних служб для молоді, так і будь-якою громадською організацією, не потребує жодних матеріальних витрат і може оцінювати ефективність своєї роботи без спеціальних досліджень. За умов правильного адміністрування, підбору контенту відповідно до цільової аудиторії сторінка може забезпечити ефективну комунікацію між суб'єктом та об'єктом соціальної роботи, причому двосторонню – завдяки можливості коментувати записи або надсилати повідомлення адміністратору.

Прикладом подібного представництва державної структури у соціальних Інтернет-мережах є публічна сторінка Міністерства оборони України у тому ж «Вконтакте»: на даний момент має 4447 підписаних користувачів та девіз «Живіть у ритму драйву та патріотизму!» [5].

Актуальність питання про соціальну роботу з використанням соціальних Інтернет-мереж зростає разом із зростанням кількості включених до них людей, особливо молоді. Результатом правильної роботи в цьому напрямку має стати не тільки зменшення негативного впливу віртуального простору на певні соціальні групи, а й підвищення ефективності соціальної роботи в цілому.

Висновки. У статті було розглянуто проблему зростання ролі інформаційних технологій в житті людини, зокрема зростання популярності соціальних Інтернет-мереж у молодіжному середовищі та пов'язані з цим проблеми. Особливу увагу було приділено проблемам соціалізації у віртуальному просторі та Інтернет-залежності (з акцентом на залежності від соціальних мереж). Стан ситуації в Україні було проілюстровано даними дослідження щодо популярності окремих мереж. Цифри підтверджують, що молодь є найбільш активно залученою до них групою.

Відповідно до виявлених проблем, визначені основні напрямки соціальної роботи з молоддю в даному контексті. Для профілактики та зменшення негативних наслідків кіберсоціалізації запропоновано тренінгові заняття з формування свідомого «віртуального «я» для тих, хто тільки починає знайомитись з Інтернет-простором. Тренінгові методики також доцільно використовувати для профілактики та боротьби з Інтернет-адикцією, поруч з інформаційною роботою.

Окремо виділено питання входження соціальної роботи до Інтернет-мереж та використання їх комунікативного потенціалу. Запропоновано створення публічної сторінки соціальної служби або громадської організації в популярній соціальній мережі. Таким чином, на думку автора, за правильного підходу цілком реально активізувати комунікацію між соціальною службою як суб'єктом та молоддю як об'єктом соціальної роботи. Це дозволить підвищити ефективність інформаційної роботи з профілактики та позбавлення Інтернет-адикції, а також створить сприятливе комунікативне середовище для роботи над іншими завданнями соціальної роботи з молоддю.

Література

1. Арестова О. Н. Мотивация пользователей Интернета / О.Н. Арестова, Л.Н.Бабанин, А.Е. Войскунский. - Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.relarn.ru:8080/human/motivation.txt>
2. «ВКонтакте», «Одноклассники» та Facebook лідирують серед соціальних мереж в Україні. - GfK Ukraine/Новини та матеріали/Прес-релізи GfK Ukraine/Матеріали. - October 11, 2012, 00:22. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.gfk.com/gfkukraine/htdocs/public_relations/press/press_articles/009018/index.ua.html
3. Гревцов В. Е. Развитие социальных связей и отношений в виртуальных сообществах. // Социосфера. - №1, 2010. - с. 59-62.
4. Кудашкіна О. З. Кіберсоціалізація як новий вид соціалізації у віртуальному середовищі. // Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2011. - № 1. – с. 12 – 18.
5. Міністерство оборони України: публічна сторінка «Вконтакте». – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://vk.com/theministryofdefence>
6. Найштетік Є.В. Соціальна мережа як система множинних рефлексій. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://skabber.nir.com.ua>
7. Плешаков В. А. Киберсоциализация и православие: к постановке проблемы духовно-нравственного развития и воспитания российских школьников и студенческой молодежи / В. А. Плешаков // Вестник ПСТГУ. Серия IV. Педагогика. Психология. – М.: ПСТГУ, 2010. – № 2 (17). – 76 с..
8. Плотинский, Ю. М. Развитие социального интернета / Ю. М. Плотинский. – Веб 2.0. - Электронный ресурс. Режим доступа: <http://soc-inform4.narod.ru/lectures.html#d6>
9. Пожуєв В.І. Проблеми інформатизації суспільства в трансформаційних умовах. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.Г. Воронкова. – Вип. 34. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008. – 241 с.
10. Социальные Сети от А до Я: путеводитель по социальным сетям интернета. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.social-networking.ru>
11. Українська О.О. Інформатизація суспільства та ризики сучасності. // «Культура народів Причорномор'я», 2011. – № 212. – с. 155 – 158.
12. Чистяков А. В. Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций (социокультурный анализ) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра соц. н. : спец. 22.00.06 / А. В.Чистяков. – Ростов-на-Дону, 2006. – 58 с.
13. Шпанер Л. Деякі аспекти формування інтернет-залежності. // Електронний журнал "Медіа освіта\Media Education". - №3. - [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N3/aspekty-spaner.htm>